

Az anyanyelvhasználat, az anyanyelvű iskolaválasztás elméleti és gyakorlati összefüggései az iskolai tannyelv-választás tükrében (kárpátaljai eredmények alapján)¹

SÉRA MAGDOLNA

For the survival and existence of national (traditional) minorities the usage of the mother tongue and the existence of a minority language school system are essential. The primary aim of the educational system of a certain country is to supply its inhabitants with the necessary capabilities to become good citizens of the state. From the point of view of a national minority a school system has a substantially broader functionality: teaching and using the mother tongue to empower the national identity.

The current paper's aim is to discover the influence of the Ukrainian language and education policy on the strategies of the Transcarpathian Hungarian parents regarding the choice of their children's educational language. It is essential to highlight these aspects, as they have a huge impact on the future of the Hungarian education in Transcarpathia. The information gathered by this paper were collected by an empirical research.

The first chapter of my study contains a review of the connection between language rights and language policy, paying special attention to the corresponding language related political decisions in Ukraine. The next section of this paper is trying to summarize the aspects Transcarpathian Hungarian parents consider while choosing the educational language for their children. This summary is based on my previous researches, conducted between 2008-2014.

---

1 A tanulmány teljes terjedelemben a szerző doktori disszertációjában található: SZÁVAYNÉ SÉRA Magdolna: *A kárpátaljai magyar szülők tannyelv-választási motivációi 2008–2014 között*. Doktori értekezés. ELTE BTK Nyelvtudományi Doktori Iskola, Budapest, 2015.

Bevezetés

A nemzeti vagy más szóval tradicionális kisebbségi közösség szempontjából elkerülhetetlen kérdés az anyanyelvhasználat, az anyanyelvű oktatási hálózat megléte, fennmaradása, hisz az a közösség hosszú távú fennmaradásának egyik fontos biztosítója.²

Az oktatási rendszer mindamellet, hogy a fiatalabb nemzedékeknek az állampolgárrá váláshoz való képességek elsajátításához szükséges ismereteket közvetíti (szak- és felsőoktatás esetében a munkaerőpiacon való boldogulást erősíti), kisebbségi viszonylatban ettől lényegesen több funkcióval bír, hiszen célja az adott kisebbség anyanyelvén való nevelés, az identitás fenntartásának a megerősítése is.

Az anyanyelvű oktatás jövőjét jelentős mértékben befolyásoló egyik fontos tényező az iskola tannyelvének a megválasztása, az ott oktatott tartalmaknak a közvetítése a diákok felé. Hiszen a nyelv nemcsak kommunikációs eszköz, hanem egyben identitásjelző is. A magyar nyelvű iskolák így „rejtett” tanterveiknek köszönhetően a magyar identitást is közvetítik a tanulóknak (gondolok itt a magyar történelem és irodalom oktatására vagy épp a nemzeti ünnepek és hagyományok megélésére és fejlesztésére). Az oktatás magasabb szintjein pedig a magyar iskolák adják át a magyar nyelvű szakmai működéshez szükséges specializált szakszókincset, lehetővé téve ezzel a „magyar világ” kiterjesztését a munka világára is.³

„A nyelv, az oktatás és az emberi jogok szorosan összefüggenek egymással” – írja Kontra Miklós,⁴ majd megfogalmazza, hogy a többnyelvű országokban az egyes (többségi, illetve kisebbségi) közösségek oktatáspolitikusainak sokféle és igen eltérő céljaik lehetnek az adott közösségek jövőjét (ezen belül nyelvének jövőjét) illetően. Így válhat például az oktatás egyes közösségek asszimilációjának vagy megtartásának, elnyomásának vagy támogatásának eszközévé.⁵

A nyelv megőrzése kisebbségben tehát gyakorlatilag egyet jelent a közösség megmaradásával, az asszimiláció elkerülésével. A nyelv az, ami szerencsés körülmények között nemcsak a kommunikáció eszköze és a nemzeti identitás, a közösségi össze-

2 GEREKEN Ferenc: *Anyanyelv és identitástudat kapcsolata a magyarpárú kétnyelvűség helyzetében*. In: LANSTYÁK István – SZABÓMIHÁLY Gizella (szerk.): *Nyelvi érintkezések a Kárpát-medencében*. Kalligram Könyvkiadó – A Magyar Köztársaság Kulturális Intézete, Pozsony, 1998, 113–127.; GEREKEN Ferenc: *Identitás, kultúra, kisebbség*. Osiris, Budapest, 1999; CSERNICSKÓ István: A nyelvészek társadalmi felelőssége. *Kárpátinfó*, <http://emagyar.net/index.php?p=news&id=3363> (2015. július 14.); BEREGSZÁSZI Anikó – CSERNICSKÓ István: *Az anyanyelvet nem megőrizni, hanem használni kell! A Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Kartája és a kárpátaljai magyarság*. In: BEREGSZÁSZI Anikó – CSERNICSKÓ István: *...itt mennyit ér a szó? Írások a kárpátaljai magyarok nyelvhasználatáról*. PoliPrint, Ungvár, 2004, 12–13.

3 BRUBAKER, Rogers – FLEISCHMIDT Margit – FOX, John – GRANCEA, Liana: *Nacionalista politika és hétköznapi etnicitás egy erdélyi városban*. L'Harmattan, Budapest, 2011, 288.

4 KONTRA Miklós (szerk.): *Sült galamb? Magyar egyetemi tannyelvpolitika*. Disputationes Samarienses, 6. Fórum Kisebbségkutató Intézet – Lilium Aurum Könyvkiadó, Somorja–Dunaszerdahely, 2005, 2.

5 SKUTNABB-KANGAS, Tove: *Nyelv, oktatás és a kisebbségek*. Teleki László Alapítvány, Budapest, 1997, 34.

tartozás szimbóluma, hanem egyben olyan erőforrás is, amely könnyen konvertálható materiális javakra, hozzájárulva ezzel a közösség gazdasági túléléséhez is.⁶

Jelen írás célja, hogy empirikus kutatások alapján bemutassa, hogyan hat az ukrán nyelv- és oktatáspolitikára a kárpátaljai magyar szülők iskolaválasztási stratégiáira, befolyásolva ezzel a magyar nyelvű iskolahálózat jövőjét.

Tanulmányom első részében a nyelvi jogok és a nyelvpolitika összefüggéseivel foglalkozom, kitérve az ukrán oktatáspolitikára, majd 2008–2014-ben készült kutatási eredményeim alapján mutatom be, hogy a kárpátaljai szülők milyen szempontok alapján választanak iskolai tannyelvet gyerekeik számára, milyen tényezők befolyásolják leginkább döntéseiket.

Nyelvi jogok, nyelvpolitika

A kilencvenes évektől kezdődően számos olyan nemzetközi dokumentum látott napvilágot, amely a kisebbségi joggal, az anyanyelvhasználatról foglalkozott. Az újonnan megjelent nemzetközi dokumentumok egyik pozitív előnye, hogy az állam visszaélései ellen védő diszkriminációellenes jogtól már elmozdult a pozitív jog irányába, ahol is az államnak az (is) a feladata, hogy jogokat és azokhoz szükséges feltételeket biztosítsa a kisebbségi számára. Tehát a kisebbségi jog eljutott oda, hogy az adott kisebbségeket ne veszélyeztető forrásnak titulálja.⁷

A nyelvi jogokat, a nyelvhasználatot, az anyanyelvű oktatáshoz való jogot alkotmányokban, különböző törvényekben, kétoldalú szerződésekben rögzítik és kodifikálják az államok. Ezek mellett léteznek még olyan, kifejezetten a nyelvhasználatra koncentráló dokumentumok, amelyek hivatkozási alapul szolgálhatnak a kisebbségek számára. A legfontosabb ilyen dokumentumok:

- *Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Kartája* (1992, Európai Tanács). A karta egyik fontos eleme, hogy definiálja a regionális vagy kisebbségi nyelvek fogalmát. Kitér többek között a közigazgatás, a tömegtájékoztatás, a hivatalos kommunikáció nyelvére is.
- *Keretegyezmény a Nemzeti Kisebbségek Védelméről* (1995, Európai Tanács). A keretegyezmény egyik fontos pontja, hogy rögzíti az anyanyelv megtanulásának és az anyanyelven történő oktatásnak a jogát.
- *Nyelvi Jogok Egyetemes Nyilatkozata* (1996, Barcelona). A dokumentum kizárólag az őshonosnak minősülő kisebbségekre terjed ki. A nyilatkozat kollektív jogként értelmezi a kisebbségi nyelvhasználatot. A nyilatkozatban többek között szó van az állam hivatalos nyelvén kívül bármely nyelv megtanulásáról, valamint a tanítási nyelv meghatározásáról is.

6 BEREGSZÁSZI Anikó – CSERNICSKÓ István – OROSZ Ildikó: *Nyelv, oktatás, politika*. PoliPrint, Ungvár, 2001.

7 NÁDOR Orsolya – SZARKA László (szerk.): *Nyelvi jogok, kisebbségek, nyelvpolitika Kelet-Közép-Európában*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2003, 110–122.; BARTHA Csilla – NÁDOR Orsolya – PÉNTÉK János (szerk.): *Nyelv és oktatás kisebbségben. Kárpát-medencei körkép*. Tinta Kiadó, Budapest, 2011.

Az anyanyelvű oktatáshoz való jog az alábbi két fontosabb dokumentumban kodifikálódik:

- *Hágai Ajánlások* (1996, EBESZ). Az EBESZ nemzeti kisebbségi főbiztosának ajánlása a nemzeti kisebbségek oktatási jogairól szól.
- *Education in a multilingual world* (2003, UNESCO). Az UNESCO irányelve, amely a többnyelvűség mellett az anyanyelvű oktatáshoz való lehetőséget is hangsúlyozza.

E két utóbbi dokumentum nagy hangsúlyt fektet az anyanyelvű oktatás jogára, de nem kizáró jelleggel teszi azt. A kisebbségek oktatása kapcsán a már említett jog mellett két fontos nyelvi jogot is megemlít még: az állam hivatalos nyelvének az elsajátításához való jogot, valamint az idegen nyelv szabad választásának és tanulásának a jogát.⁸

A nyelvhasználathoz való joggal kapcsolatosan Szalayné az alábbiakat nyomatékosítja: a nyelvhasználat szabad megválasztásának joga az európai alkotmányos hagyományok alapértékeként az ember legfelsőbb személyiségi jogainak szerves része, szorosan összefügg az emberi méltósággal és annak a jog általi garantálásával. Az európai államok alkotmányai és a legutóbbi évtizedek nemzetközi szerződésai kifejezetten rendelkeznek róla.⁹

Összefoglalva megállapíthatjuk tehát, hogy a nyelvhasználati jogok biztosítása a kisebbségi közösségek kultúrájának, oktatásának és jövőjének szempontjából meghatározó fontosságú. Jogászok és nyelvészek, a témával foglalkozó kutatók között megvan a konszenzus abban a tekintetben, hogy a kisebbségi közösség alapvető célja, a nemzetépítés egyik alapköve ezen jogok megléte. A vita alapját ebben a tekintetben az képezi, hogy a közösség anyanyelvhasználatának joga besorolható-e az alapvető emberi jogok közé, illetve definiálható-e az egyéni és közösségi jog.¹⁰ Azonban mindezek mellett mégis le kell szögeznünk: annak ellenére, hogy számos nemzetközi dokumentum foglalkozik a probléma minél pontosabb körülhatárolásával, az ellentétek feloldásával, ezen politikai nyilatkozatok, ajánlások úgynevezett *soft law*-ként (puha jogként) jelennek meg. Azaz a dokumentum betartása nem kötelező, megszegésük nem szankcionálható, a többségi államok mozgástere viszonylag nagy.

8 A nemzetközi jog részletes ismertetését lásd bővebben: HALÁSZ Katalin: *Kisebbségvédelem Európában. Az Európai Tanács szerepe a nemzeti kisebbségek jogainak a védelmében*. Európai Tükör, Műhelytanulmányok, Az európai közigazgatási képzési ösztöndíjas hallgatók dolgozatai (I.), Miniszterelnöki Hivatal Integrációs Stratégiai Munkacsoport, Budapest, 2001, 8–43.; VIZI Balázs: *Az Európai Unió és a kisebbségi nyelvek*. In: NÁDOR Orsolya – SZARKA László (szerk.): *Nyelvi jogok, kisebbségek, nyelvpolitika Kelet-Közép-Európában*. Akadémia Kiadó, Budapest, 2003, 37–55.; SZALAYNÉ Sándor Erzsébet: Az Európai Unióról szóló Szerződés 7. cikke Nizza előtt és után – az Ausztriával szembeni szankciók háttere és következményei. *Európai Jog*, 2001/3., 38.

9 SZALAYNÉ Sándor Erzsébet: A nyelvhasználat jogi szabályozhatósága. *Magyar Tudomány*, 2009/11.

10 Lásd részletesebben: ANDRÁSSY György: *Nyelvi jogok. A modern állam nyelvi jogának alapvető kérdései, különös tekintettel Európára és az európai integrációra*. Janus Pannonius Tudományegyetem Európa Központja, Pécs, 1998; ANDRÁSSY György – VOGL Márk (szerk.): *Az emberi jogok és a nyelvek*. Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Pécs, 2010, 101–125.; ANDRÁSSY György: *Nyelvszabadság. Egy egyetemes elismerésre váró egyetemes emberi jog*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2013; SZÉPE György: *Nyelvpolitika: múlt és jövő*. Iskolakultúra, Pécs, 2011; SZALAYNÉ Sándor Erzsébet: A nyelvhasználat jogi szabályozhatósága. *Magyar Tudomány*, 2009/11.

A nyelvhasználat jogi környezetét meghatározzák az ország nyelvi helyzetének a jellemzői, a belpolitikai események, valamint az ország nemzetközi kötelezettségvállalásai.¹¹

Ukrajna nemzetközi kötelezettségvállalásait a kisebbségi jogok területén egyrészt az ország függetlenedésének időszakában a szomszédos országokkal (elsőként Magyarországgal) megkötött kétoldalú egyezmények, másrészt az Európai Tanács által javasolt két keretegyezmény ratifikálása szavatolja. Az *ukrán–magyar alapszerződés* például kimondja (10. pont): „A Felek egyetértenek abban, hogy biztosítják az ahhoz szükséges lehetőségeket, hogy a nemzeti kisebbségek tanulják anyanyelvüket és anyanyelvükön tanuljanak az oktatás minden szintjén. Az ezzel összefüggésben felmerülő gyakorlati kérdéseket a szükségleteknek megfelelően és a Felek lehetőségeivel és hatályos jogszabályaival összhangban a jelen Nyilatkozat 16. pontja alapján felállítandó Vegyes Bizottság keretében oldják meg. A Felek lehetőséget teremtenek a másik Fél területén élő nemzeti kisebbséghez tartozó személyeknek arra, hogy saját felsőoktatási intézményükben tanulhassanak, továbbképzésen vegyenek részt, s szakértők cseréjére kerüljön sor az oktatás és a kultúra területén. A Felek az oktatás minden szintjén törekszenek az ekvivalencia elvének betartására, és elismerik állampolgáraik beiratkozásának, illetve tanulásának tényét a másik Fél területén elhelyezkedő oktatási intézményekben. Saját oktatási intézményeikben elősegítik a nemzeti kisebbségek történelmének és kultúrájának megismertetését.”¹²

Ukrajna európai integrációjának másik fontos lépése az *Európai Tanácshoz* való csatlakozás volt, ennek egyik feltételeként az ET a már említett két dokumentum ratifikálását szorgalmazta. A másik nemzetközi egyezmény a *Kisebbségi és Regionális Nyelvek Európai Kartája*. Az ukrán parlament 1999. december 24-én életbe léptette a törvény alkalmazását, azonban az Alkotmánybíróság 2000. július 12-i határozatával ezt felfüggesztette (ukrán parlamenti képviselők beadványa alapján, a ratifikációs ügyrend megsértése miatt). A ratifikációt 2003-ban újratárgyalták, azonban ez a változat már sokkal szűkebb jogokat biztosított a törvény hatálya alá eső tizenhárom nyelv (magyar, belorusz, bolgár, gagauz, görög, zsidó, krími tatár, moldáv, német, lengyel, orosz, román, szlovák) beszélői számára.¹³ A ratifikációs dokumentum két évvel később, 2005. szeptember 19-én került letétbe az ET főtákaránál (az ET ekkortól számítja a ratifikációt), a karta 2006. január 1-től lépett hatályba Ukrajnában.

11 Ezekről részletesebben lásd még: BEREGSZÁSZI Anikó – CSERNICSKÓ István: *A magyar nyelv használatának lehetőségei Kárpátalján de jure és de facto*. In: NÁDOR Orsolya – SZARKA László (szerk.): *Nyelvi jogok, kisebbségek, nyelvpolitika Kelet-Közép-Európában*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2003, 110–122.; BEREGSZÁSZI Anikó – CSERNICSKÓ István: *A Regionális és Kisebbségi Nyelvek Európai Kartája – ukrainai módra. Kisebbségkutatás*, 2007/2. 251–261.

12 http://bgazrt.hu/_files/NPKI/oktatas/Magyar-ukr%C3%A1n%20alapszerz%C5%91d%C3%A9s.pdf (a letöltés ideje: 2015. január 10.)

13 Részletes elemzéseket ezzel kapcsolatban olvashatunk még: EPLÉNYI Káta – KÁNTOR Zoltán (szerk.): *Térvesztés és határtalanítás: a magyar nyelvpolitika 21. századi kihívásai*. Lucidus Kiadó, Budapest, 2012, 4.

2008-ban Ukrajna megtette első, majd 2009-ben már a harmadik jelentését a Kisebbségi Keretegyezmény végrehajtásáról.¹⁴

Az ukrán oktatáspolitikai hatásai a kárpátaljai magyar anyanyelvű iskolahálózatra

Az *oktatáspolitikai* alakítja egy-egy állam, régió oktatási intézményhálózatának szerkezetét, típusait, az oktatott tartalmakat, az oktatási modelleket. Az oktatáspolitikai és a nyelvpolitikai kapcsolatáról David Crystal a következőket írja: „Az egyik legjelentősebb kérdés, amelyben az országok nyelvpolitikája megmutatkozik, milyen intézkedéseket hoz az ország a gyermekek nyelvi oktatásával kapcsolatban. Milyen nyelveket, nyelvváltozatokat tanítanak az iskolákban, milyen kortól és mennyi ideig? E kérdések csak részben válaszolhatók meg az idegennyelv-tanulás és -oktatás területének segítségével, jóval fontosabb tényező az állami politika és az emberek beállítódása, ami igen sokféle lehet. Egy nyelv használatát lehet aktívan támogatni, eltérni, szándékosan elkerülni, kifejezetten ellenezni vagy akár tiltani.”¹⁵

Az Ukrajna függetlenedését követő időszak oktatáspolitikáját a kisebbségek szempontjából pozitív döntések, egyezmények megkötése és ratifikálása jellemezte. Erre az időszakra tehető a kárpátaljai magyarság szempontjából releváns ukrán–magyar kétoldalú egyezmény megkötése vagy az 1992-es oktatási törvény, illetve a nemzeti kisebbségekről szóló törvény. Ezen dokumentumok mindegyike érinti a kisebbségi oktatás és nyelvhasználat kérdését.¹⁶ Ukrajna tehát függetlenné válása után eleinte nemzetközi mércével mérve is viszonylag széles jogköröket biztosított az ország területén élő nemzeti kisebbségek számára, az oktatást és nyelvhasználatot meghatározó törvények összhangban voltak az oktatáspolitikát meghatározó koncepciókkal. A későbbiekben viszont az ország kisebbségi törvényét ugyan nem változtatták meg, de a tárgyalási időszak végén egyre több olyan rendeletet vezettek be a nemzetiségi oktatás terén, amelyek apró lépésekben a nemzetállam építésének az irányába mutattak.

Miután az ország megszilárdította nemzetközi pozícióját, a nemzetiségi és nyelvpolitikában is fordulat következett be. Már az 1996-ban elfogadott alkotmány is egyértelműen egynyelvű államként definiálja az országot (Alkotmány, 10. rész, Стаття 10.: „Державною мовою в Україні є українська мова” „Az államnyelv Ukrajnában az ukrán nyelv”). Így a nemzetközi pozíció megerősítéséről fokozatosan áttevéődik a hangsúly a nemzetállam építésére, a nyelv szimbolikus szerepe megnő a nemzete-

14 Az 1999-ben és 2003-ban ratifikált törvényben a karta ajánlott rendelkezései közül az Ukrajna által vállalt kötelezettségek különbségeiről lásd még: BEREGSZÁSZI–CSERNICSKÓ 2004/23–34., BEREGSZÁSZI–CSERNICSKÓ 2007/2, 251–26.

15 CRYSTAL, David: *A nyelv enciklopédiája*. Osiris Kiadó, Budapest, 1998, 465.

16 Az említett törvények egyes cikkelyeiről, pontjairól részletesebb elemzéseket olvashatunk még pl.: CSERNICSKÓ István: *Államok, nyelvek, államnyelvek. Nyelvpolitika a mai Kárpátalja területén (1867–2010)*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2013; OROSZ Ildikó: *A magyar nyelvű oktatás helyzete Kárpátalján az ukrán államiség kialakulásának első évtizedeiben*. PoliPrint, Ungvár, 2005; ГОТН Мiхáлы: *Рефлексii на публiкацii про угорцiв Закарпаття, або Кому рузумитися тає дедали важче. Дзеркало тижня № 36 (27 вересня – 3 жовтня 2008)*, www.dt.ua/3000/3300/64177

gyesítésben. A kisebbségek számára egyre szélesebb jogokat biztosítanak a kultúra tekintetében (nagyreszt jelzéseként a nemzetközi felek számára), azonban a kisebbségi és nyelvi jogokban visszalépés figyelhető meg. A kisebbségek jogait szabályozni hivatott speciális, törvényszintű jogszabályt Ukrajnában nem fogadták el – kivétel a már említett *nyelvi karta* ratifikációja –, s ez szintén negatív visszalépés volt e tekintetben. Fontos ugyanakkor megemlíteni a narancsos forradalmat (2004) és az azt követő különböző törvénytervezeteket, amelyek negatívan érintették a magyar anyanyelvű iskolahálózatot is. Az oktatási tárca a kommunikációjában – a multikulturalizmus jegyében – természetesen kétnyelvűvé akarta átalakítani az oktatási rendszert, ennek ellenére a valóságban az egynyelvűsítést szorgalmazta az oktatás terén is. A társadalmi érintkezés különböző területeinek nyelvhasználatát úgy szabályozták, hogy a gyakorlat alapvetően az ukrán nyelv javára módosult, számos területen jogszabályba foglalták az ukrán nyelv kizárólagosságát.

A narancsos forradalmat követően különösen megnőtt az egynyelvűsítésre vonatkozó rendeletek száma, s ezek az anyanyelvű oktatást is érintették. Az ukrán nyelvből bevezetett kötelező érettségi vizsga tulajdonképpen azt jelentette, hogy a felsőoktatásba való belépés csakis államnyelven lehetséges.

Az ukrán oktatási tárca 2007-ben kiadott 1171. számú rendeletének értelmében a 2008/2009-es tanévtől minden emelt szintű érettségi vizsgát ukrán nyelven kellett volna tenni Ukrajnában, az iskola tannyelvétől függetlenül.¹⁷ Azonban az ukrainai politikai viszonyokat ismerve nem meglepő, hogy hamar számos pontban megváltozott a minisztérium álláspontja.

A 2010. március 25-én megjelenő *238-as számú rendelet* („nákáz”) egyértelműen pozitívnak mondható a kárpátaljai magyar tannyelvű iskolások számára. A rendelet VII. fejezetének 7.4-es pontja kimondja, hogy a „tesztírás nyelvét azok a személyek választják meg, akik kifejezték kívánságukat, hogy részt vesznek a külső értékelésen”. Továbbá az érettségi feladatlapokat lefordítják (az ukrán nyelv és irodalom, valamint az idegennyelv-vizsgák kivételével) orosz, magyar, krími tatár, moldáv, lengyel, és román nyelvre. Az egyetemekre és főiskolákra jelentkezőknek az emelt szintű érettségien szerzett pontjai mellé az érettségi bizonyítvány átlagát is hozzáadják, és azok a diákok is benyújthatják felvételi kérelmüket felsőoktatási intézményekbe, akik nem érték el az ukrán nyelv és irodalom vizsgán a minimális 124 pontot, abban az esetben, ha a szaktantárgyból tett vizsgájuk eredménye nem kevesebb 170 pontnál.

A sikeres ukrán nyelv és irodalom érettségi minden felsőoktatási szakirány esetében a bejutás feltétele. 2008-ban országosan a vizsgázók 8,38%-a bukott meg ukrán nyelvből, miközben a magyar tannyelvű iskolák végzősei között ez az arány 29,58% (három és félszer több!), ugyanakkora többi érettségi tárgy esetében (melyeket anyanyelvükön tehettek le a vizsgázók) gyakorlatilag nincs különbség a magyar és nem magyar tannyelvű intézmények végzősei között. 2009-ben országos szinten az összes érettségiző 9%-a bukott meg a vizsgán. A kárpátaljai magyar érettségizőknek csak

17 Vö.: CSERNICSKÓ István : Az ukrainai oktatáspolitikai a nyelvi asszimiláció szolgálatában. *Korunk*, 2009/3. 33–40.

28%-a (535 diák) szánta rá magát a megmérettetésre, de közülük is majdnem minden második (44%) sikertelenül próbálkozott.¹⁸

A beiskolázási adatok mellett a kárpátaljai magyar közösségben végzett szociológiai kutatások eredményei alapján is következtethetünk a többségi iskolát választó szülők számarányára. Az Oktatási Kataszter kárpátaljai adataiból például az derül ki, hogy a 2009-ben megkérdezett 47 kárpátaljai iskola 9725 magyar nemzetiségű tanulója közül 9006 (azaz 92,6%) tanult magyar nyelven.¹⁹

1. táblázat: A magyar, illetve nem magyar tannyelvű (általános) iskolát végzett adatközlők aránya a kárpátaljai magyar közösségben néhány szociológiai, szociolingvisztikai kutatás adatai alapján

Kutatási program neve, éve	A minta (fő)	Magyar tannyelvű iskolát végzett, %-ban	Nem magyar tannyelvű iskolát végzett, %-ban
Olvasásszociológiai, 1999 ²⁰	300	84	16
Mozaik, 2001 ²¹	500	81	19
Rétegződés, 2003 ²²	573	85	15
Nyelvválasztás, 2006 ²³	516	87	13
Kárpát Panel, 2007 ²⁴	350	87	13
Nyelvválasztás, 2008 ²⁵	410	80	20

- 18 Lásd még: BEREGSZÁSZI Anikó – CSERNICSKÓ István: Направление языковой политики украинькак фактор этнических и языковых конфликтов. In: Виноградов, В. –Михальченко, В. (ред.): Язык и общество в современной России и других странах/ Language and Society in present-day Russia and other countries, Институтязыкознания РАН – Научно-исследовательский центр по национально-языковым отношениям. Москва, 2010, 245–249.
- 19 HIREZ-LÁSZLÓ Kornélia: A kárpátaljai magyarság közoktatási intézményei a 2009-es évben – az Oktatási kataszter elemzése. In: KÖTÉL Emőke (szerk.): *Kataszter – Kárpátalja. Gyorsjelentés. A Kárpát-medence magyar oktatási és tudományos intézményei – adatbázis frissítés.* Balassi Intézet Márton Áron Szakkollégium, Budapest, 2011, 28.
- 20 A kutatás adatait, részleteit lásd itt: GEREBEN Ferenc: Nemzeti és vallási identitás kisebbségi és többségi helyzetben. Empirikus vizsgálat hat közép-európai ország magyar nemzetiségű lakossága körében. *Protestáns Szemle*, 1995/3. 197–216.; GEREBEN Ferenc: *Olvasáskultúra és identitás. A Kárpát-medence magyarságának kulturális és nemzeti azonosságtudata.* Lucidus Kiadó, Budapest, 2005.
- 21 A kutatásról lásd: CSERNICSKÓ István – Soós Kálmán: *Gyorsjelentés – Kárpátalja.* In: SZABÓ Andrea – BAUER Béla – LAKI László – NEMESKÉRI István (szerk.): *Mozaik 2001. Magyar fiatalok a Kárpát-medencében.* Nemzeti Ifjúságkutató Intézet, Budapest, 2002, 91–135.
- 22 A vizsgálat részleteiről: BEREGSZÁSZI Anikó – CSERNICSKÓ István: *A kárpátaljai magyar nyelvhasználat társadalmi rétegződése.* PoliPrint, Ungvár, 2006.
- 23 MOLNÁR Anita: *A tannyelv hatása a magyar nyelv helyzetére Kárpátalján.* In: GARACZI Imre – SZILÁGYI István (szerk.): *Magyarságtudományi kutatások I. A kultúra, a tudomány és a nemzet helyzete a Kárpát-medencében.* Veszprémi Humán Tudományokért Alapítvány, Veszprém, 2010, 189–201.
- 24 PAPP Z. Attila – VERES Valér (szerk.): *Kárpát Panel 2007. A Kárpát-medencei magyarok társadalmi helyzete és perspektívái.* MTA Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 2007.
- 25 MOLNÁR Anita: *Finomhangolás: a tannyelv és a nyelvválasztás.* In: CSERNICSKÓ István (szerk.): *Nyelvek, emberek, helyzetek. A magyar, ukrán és orosz nyelv használata a kárpátaljai magyar közösségben.* PoliPrint, Ungvár, 2010, 80–85.

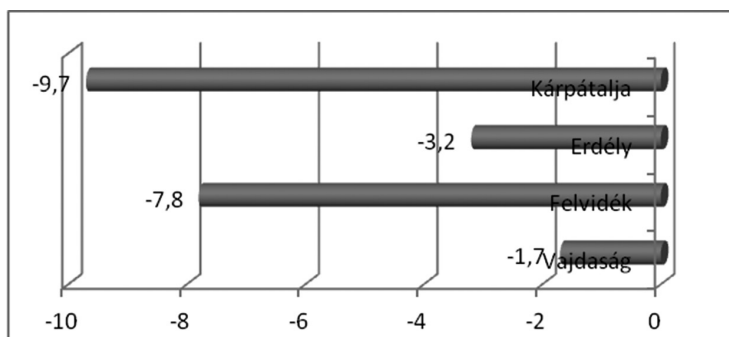
A fenti táblázatban hat, a közösségben végzett, több szempontból reprezentatív kérdőíves kutatás azon eredményeit foglaltam össze, melyek azt mutatják meg, hogy a mintában szereplő adatközlők mekkora hányada végezte magyar, illetve nem magyar nyelven az (általános) iskolai tanulmányait.

Láthatjuk: a nem magyar nyelven iskolázódott kárpátaljai magyarok aránya 13% és 20% között váltakozik az egyes kutatási mintákban. Okkal feltételezhetjük tehát, hogy átlagosan csaknem minden ötödik kárpátaljai magyar többségi tannyelvű iskolába jár(t). Ha azonban figyelembe vesszük, hogy a fent említett kérdőíves kutatások nagyrészt csak a magukat magyar nemzetiségűnek valló, illetve a magyar nyelvű kérdőív kitöltését vállaló réteget érték el, akkor valószínűsíthető az is, hogy a kárpátaljai magyarságon belül magasabb a többségi nyelvű iskoláztatásban részesültek/részesülők aránya. Azt is feltételezhetjük, hogy az utóbbi néhány évben a nem magyar tanulók aránya emelkedik. Erre engednek következtetni egyéb kutatások eredményei is.

A B-Fókusz Intézet és a Kárpát Press 1996-ban és 2011-ben végzett kutatást az erdélyi, a felvidéki, a kárpátaljai és a vajdasági magyarok körében.²⁶ A vizsgálat központi kérdésköre arra vonatkozott, hogyan iskoláztatják/tanítatják gyermekeiket az adatközlők. Amint a 2. táblázatban összefoglalt adatokból látható, mindegyik régióban jelentős azoknak az aránya, akiknek gyermekei nem magyar nyelven tanultak/tanulnak.

2. táblázat: A magyar, illetve többségi nyelven tanulók %-os aránya négy régió kisebbségi magyar közössége körében 1996-ban és 2011-ben (DOBOS 2011: 3 alapján)

	1996		2011	
	Magyar	Többségi	Magyar	Többségi
Erdély	62,0	38,0	58,8	41,2
Felvidék	59,9	41,1	52,1	47,9
Vajdaság	57,0	43,0	55,8	44,2
Kárpátalja	64,6	35,4	54,9	45,1

1. ábra: A gyermekeiket magyar iskolába járató szülők %-os arányának változása 1996 és 2011 között négy régióban (DOBOS 2011: 3 alapján)

26 Lásd: DOBOS Ferenc (szerk.): *Szociológiai kutatások a határon túli magyarság körében*. Kutatási jelentés, 2011, www.kmf.hu/tartalom/ertekrend.pdf (a letöltés ideje: 2016. január 10.)

Az 1. ábrán látható, hogy az 1996 és 2011 között eltelt másfél évtized alatt valamennyi vizsgált kisebbségi magyar közösségen belül emelkedett a nem magyar nyelven tanuló diákok számára. A legkevesbé a Vajdaságban emelkedett a többségi nyelvű iskolát választó szülők aránya (1,2%-kal). Erdélyben 3,2%-kal, a Felvidéken ennél magasabb arányban, 7,8%-kal többen választották a többségi nyelvű iskolát 2011-ben, mint 15 évvel korábban. A legnagyobb mértékben Kárpátalján esett vissza a gyermeküket magyar tannyelvű intézménybe járatók aránya a két adatfelvétel közötti időszakban, mégpedig 9,7%-kal.

A 3. táblázat adataiból az is kiderül, hogy Kárpátalján belül a legnagyobb mértékben azon családok körében emelkedett a gyereküket többségi nyelven oktató intézménybe járatók aránya, ahol mindkét szülő magyar iskolát végzett. Körükben 17,9%-kal csökkent a gyermeküket magyarul taníttatók aránya 1996 és 2011 között. Ennél jóval kisebb (6,3%-os) a csökkenés ott, ahol az egyik szülő magyarul, a másik többségi nyelven tanult. Meglepő viszont, hogy azon családok között, ahol mindkét szülő többségi nyelven iskolázódott, 7,7%-kal emelkedett a csemetéiket magyar nyelvű oktatásban részesítők aránya. Ez sem kompenzálja viszont az összességében közel 10%-os visszaesést.

3. táblázat: A gyermekeik számára magyar, illetve többségi tannyelvű iskolát választó szülők %-os aránya Kárpátalján 1996-ban és 2011-ben a szülők iskolájának tanyelve szerinti bontásban (Dobos 2011: 15 alapján)

Szülők iskolájának tanyelve	1996-ban		2011-ben		A magyar iskolába járók arányának változása 1996 és 2011 között, %
	Magyar	Többségi	Magyar	Többségi	
magyar + magyar	83,2	16,8	65,3	34,7	-17,9
magyar + többségi	47,6	52,4	41,3	58,7	-6,3
többségi + többségi	38,3	61,7	46,0	54,0	7,7
Összesen	64,6	35,4	54,9	45,1	-9,7

A nem anyanyelvükön tanulók egy része valószínűleg azért választotta a többségi nyelven tanulást, mert lakóhelyén nem volt/nincs magyar tannyelvű iskola, így a szülők a gyakorlatban nem élhettek tannyelv választási jogukkal. Másik részük azonban nyilvánvalóan azért, mert szüleik úgy vélték, hogy a magyar tannyelvű iskolában nem lehet eredményesen elsajátítani az érvényesülés nyelvét.²⁷ Azaz a szülők egy része úgy döntött a többségi nyelven oktató iskola mellett, hogy volt választási lehetősége.

27 BALOGH Lívía – MOLNÁR Eleonóra: *Az államnyelv elsajátításának ára a nemzeti identitás feladása?* Вісник Прикарпатського університету. Педагогіка. Випуск XVII– XVIII. 2008, 10–19.; BALOGH Lívía: „Előrelátó vagy, de mégis...” *Az óvodák tannyelvének megválasztása kisebbségi közegben.* In: HORVÁTH István – TÓDOR Erika Mária (szerk.): *Nemzetállamok, globalizáció és kétnyelvűség.* Nemzeti Kisebbségkutató Intézet – Kriterion, Kolozsvár, 2009, 277–291.

A 2010-es ukrain elnökválasztás idején ismét a kisebbségi kérdés, az ukrán és az orosz nyelv rivalizálása került a politikai csatározások fókuszpontjába. Ennek egyik hozadéka a máig is számos tudományos és politikai diskurzusban megjelenő 2012-es nyelvtörvény megszületése volt („Закон України Про засади державної мовної політики”, „Ukraina törvénye az állami nyelvpolitika alapjairól”).

A kisebbségi nyelvhasználat jogi deklarációjában pozitív előrelépés történt az említett 2012-es törvény, azonban ennek gyakorlati kidolgozása és szankcionálása nem lépett életbe.

A Majdanon történt eseményeket követően az új ukrán kormány első döntései között szerepelt az említett nyelvtörvény hatályon kívül helyezése 2014. február 23-án. A nemzetközi kontextusban is pozitívnak értékelt nyelvtörvény eltörlését követően aggodalmának adott hangot Astrid Thors, az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet (EBESZ) nemzeti kisebbségekért felelős biztosa is. 2014 januárjában mintegy 60 oldalas új nyelvtörvénytervezet került a parlament elé, elfogadása azonban máig sem történt meg. A tervezet számos pontban visszalépést jelentett a nyelvhasználati jogokban, még az 1989-es törvényhez képest is.²⁸

Az anyanyelvű iskolahálózat szerepe a kárpátjai magyar közösség nyelvmegtartása szempontjából

A Kárpát-medencében számos kutatás készült, amely igazolta, hogy azok, akik anyanyelven végzik tanulmányaikat, magasabb arányban vallják magukat az adott nemzethez tartozónak.²⁹ Tehát (tan)nyelv és identitás szoros összefüggésben állnak egymással.

Az iskolaválasztás kérdéskörének vizsgálatakor nemcsak a kárpátjai magyar közösség nyelvtervezési lépéseit érdemes körüljárni. Hasznos információkat szolgáltatnak a témában megjelent nem nyelvészeti kutatások eredményei is. Papp Z. Attila 2012-es tanulmányában az iskolaválasztás kérdéskörét elsősorban munkaerőpiaci megközelítésből vizsgálja, miszerint az iskolaválasztás jelentőségét közgazdasági modellben gondolhatjuk végig. Ebben a megközelítésben az oktatás a munkaerőpiaci hasznosság által nyer értelmet, hiszen a beiskolázás sikerét a majdani munkaerőpiacon való elhelyezkedés igazolja. A szerző a kisebbségi oktatás szimbolikus jelentőségét is kiemeli, jelezve, hogy az anyanyelvű iskolahálózat beszűkülésén az adott kisebbség jövője is múlhat hosszú távon.³⁰

Csete Örs és munkatársai a kisebbségi oktatás meghatározó szerepére hívják fel a figyelmet, hiszen az anyanyelvű oktatás a nemzetiségi/nemzeti identitás fenntartá-

28 A részletes elemzéseket lásd még: BEREGSZÁSI Anikó – CSERNICSKÓ István – FERENC Viktória: *Útmutató és tájékoztató a nyelvtörvény gyakorlati alkalmazásához kárpátjai magyaroknak*. Lucius Kiadó, Budapest, 2014.

29 Vö.: CSERNICSKÓ István – GÖNCZ Lajos: *Tannyelvválasztás a kisebbségi régiókban: Útmutató a kárpátjai magyar szülőknek és pedagógusoknak*. MTA Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság, Magyar Köztársaság Miniszterelnöki Hivatal, Budapest, 2009.

30 PAPP Z. Attila: Az iskolaválasztás motivációi és kisebbségi perspektívái. *Kisebbségkutatás*, 2012/3. 401.

sában és újratermelésében is fontos szerepet tölt be, ám kiemelik, hogy a kisebbségi alrendszereknek (beleértve az anyanyelvű oktatást is) nemcsak az identitással összefüggő funkciói vannak, hanem társadalmi integrációval kapcsolatos feladatai is.³¹

Társadalmi mobilitás és iskolaválasztás összefüggéseire világít rá Andor Mihály és Liskó Ilona könyve is, amelyben a magyarországi iskolaválasztás kapcsán megállapítják, hogy a szülők legalább olyan vagy jobb társadalmi helyzetbe szeretnék hozni gyermekeiket, mint amilyenben ők vannak.³² A társadalmi státuszra való törekvés megtartása vagy növelése társadalmi szempontokon keresztül látszik érvényesülni. A szerzőpáros megemlíti azokat a szociológiai, kulturális és társadalmi státuszbeli adottságokat, amelyek a döntési folyamatokat alapvetően befolyásolják: szülői végzettség, lakóhely, tanulmányi eredmény, gyermek neme.³³

Az említett gazdasági és társadalmi szempontok mellett az iskolaválasztás kérdésköre kisebbségi perspektívában számos egyéb dimenzióval egészül ki: etnikailag heterogén közegben az adott kisebbség újratermelődésének is az egyik záloga.

Az iskolaválasztást befolyásoló tényezők súlya (atlasszal végzett keresztértelmezések)³⁴

Az iskolaválasztást, ezen belül is az iskolai tannyelv megválasztását számos tényező befolyásolhatja. A továbbiakban az iskolai tannyelv választás összetettségére, sokrétűségére a megértésére próbál rávilágítani a 2008–2013 közötti időszakban készült interjúk elemzése. Az említett időszakban strukturált interjúk készültek a különböző tanévekben iskolába kerülő gyerekek szüleivel tannyelv választási motivációikat kutatva (magyar és ukrán iskolába íratott gyermekek szüleivel egyaránt), illetve a kérdés szélesebb körű megvilágíthatósága érdekében iskolai tanítókkal (magyar és ukrán osztályban tanítókkal) és oktatáspolitikai szakemberekkel is.

2008-ban Beregszász és Munkács két-két magyar, illetve ukrán tannyelvű iskolájában készültek mélyinterjúk olyan, akkor első osztályos magyar gyerekek szüleivel, akik az adott intézményt választották. Ebben a vizsgálati szakaszban 8 interjú készült. 2009-ben Beregszász városának négy iskolájában (két magyar és két ukrán tannyelvűben) készültek interjúk, mivel ebben a tanévben Beregszászban változott meg (csökkent) leglátványosabban a magyar iskolába íratott elsősök száma. Ebben az esetben a szülők mellett az adott osztályokban oktató pedagógusokkal is strukturált interjú készült, melyekből kiderülnek például az ukránul nem tudó, de ukrán tannyelvű osztályba került gyerekek tanulási nehézségei és a tanítók előtt álló, ebből következő kihívások sokrétűsége. Ebben a kutatási projektben 12 interjú készült.

31 CSETE ÖRS – PAPP Z. Attila – SETÉNYI János: *Kárpát-medencei magyar oktatás az ezredfordulón*. In: BITSKEY Botond (szerk.): *Határon túli magyarság a 21. században*. Köztársasági Elnöki Hivatala, Budapest, 2010, 131.

32 ANDOR Mihály – LISKÓ Ilona: *Iskolaválasztás és mobilitás*. Iskolakultúra, Budapest, 1999, 8.

33 Uo. 77.

34 A fejezetben említett kutatásokat, elemzéseket Séra Magdolna készítette.

2010-ben megyei és járási szintű oktatáspolitikusokkal és oktatási vezetőkkel készültek irányított beszélgetések, 2011-ben pedig Munkácson, a város három magyar tannyelvű tanintézményében nyilatkoztak a megkérdezettek (tanárok, szülők, tanulók, összesen 12 interjú). A 2012/2013-as tanévben egy kárpátaljai magyar faluban, Beregrákoson készültek interjúk a helyi ukrán tannyelvű iskola 6–9. osztályos tanulói körében (9 interjú), akik intézményesen nem tanulnak magyar nyelvet.³⁵

A félig strukturált interjúkat alapul véve a továbbiakban felvázolhatóak azok a főbb döntési tényezők, amelyek hatással vannak a kárpátaljai magyar szülők iskolaválasztására, ezáltal a tannyelvválasztásra is.

Az interjúk legépelt változatát (edgencoding) Atlas.ti. szövegelemző módszer segítségével sikerült kódolni. A szövegek kisebb narratív egységekre bontása és címkékkel való ellátása után több esetben egy-egy szövegrészhez több kód is került. Az interjúk egységes szöveggé való kezelése szükséges volt annak érdekében, hogy a döntési motivációk csoportosíthatóvá váljanak. A feldolgozás eredményeképpen összesen 102 kód jött létre.

Az említett interjúk természetesen számos más olyan elbeszélést is tartalmaznak, amelyek csak közvetve kapcsolódnak a szülői döntések hátteréhez — itt csak a szűkebb döntési motivációk kerülnek jellemzésre és összesítésre.

Az interjúk alapján megállapítható, hogy a szülők döntéseinek hátterében szimbolikus (vélt vagy valós elképzelések: az adott nyelv fontossága, a magyar identitás átadása, az államnyelv elsajátításának a motivációja) és valós érvek (az iskola elhelyezkedése, az oktatás színvonala, az iskolában végzettek továbbtanulási aránya) állnak. Míg az első csoportot jelentős mértékben befolyásolják a kisebbségi tényezők, tehát etnikailag nem semleges döntésekről beszélünk, addig a másik, nagyobb csoportban olyan praktikus döntések kerülnek előtérbe, amelyeknek nincs kisebbségi vonatkozásuk, tehát etnikailag semleges helyen is opcióként jelennének meg az iskolaválasztás mozzanatában. Az erre vonatkozó korábbi kutatások többek között azt állapították meg, hogy az etnikailag semleges motívumok mellett a nyelvi alapú döntések is kiemelten fontosak.³⁶ Árendás szlovákiai magyarok körében végzett kutatási eredményei alapján azonban úgy véli, nem etnikai szempontok alapján döntenek a szlovákiai magyar családok, hanem számos más tényező játszik szerepet iskolaválasztásukban: siker, társadalmi érvényesülés, elismerés és mobilitás.³⁷ A 2008–2013 között készült

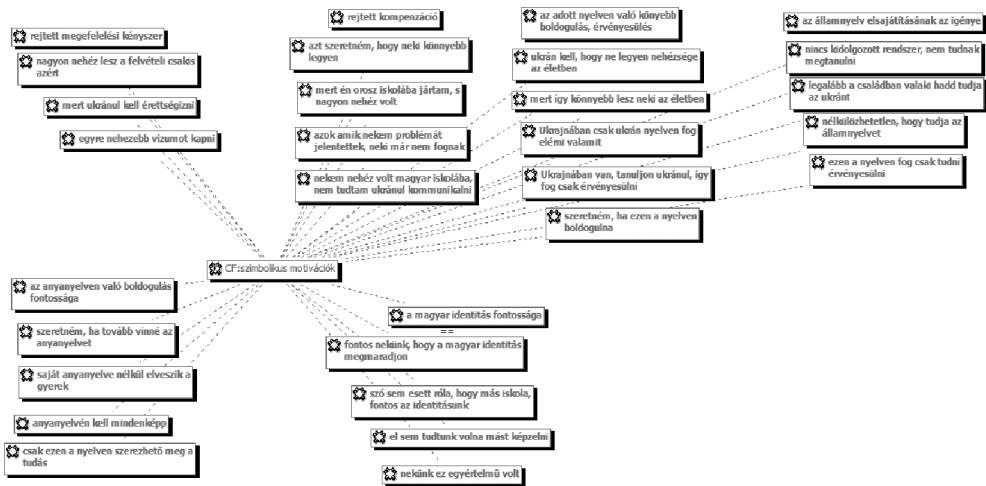
35 Lásd részletesebben: SÉRA Magdolna: *Érvek és ellenérvek az iskolai tannyelv-választásban (avagy az oktatáspolitikai változások hatása a kárpátaljai magyar közösségre, irányított beszélgetések alapján)*. In: FÁBRI István – KÖTÉL Emöke (szerk.): *Határhelyzetek III. Önmeghatározási kísérletek: hagyományörzéstől a nyelvi identitásig*. Balassi Intézet Márton Áron Szakkollégium, Budapest, 2009, 161–185.; SÉRA Magdolna: *Nyelvpolitika, tannyelv-választás és oktatási stratégiák a kárpátaljai magyar közösség viszonylatában*. In: PARAPATICS Andrea (szerk.): *Félúton 7. A hetedik Félúton konferencia (2011) kiadványa*. ELTE BTK Nyelvtudományi Doktori Iskola, Budapest, 2012, <http://linguistics.elte.hu/kutatas/feluton-konferencia/> (a letöltés ideje: 2016. január 10.)

36 Vö.: PAPP Z. Attila: *Az iskolaválasztás motivációi és kisebbségi perspektívái. Kisebbségkutatás*, 2012/3. 412–413.

37 ÁRENDÁS Zsuzsa: *Az iskolaválasztás elbeszélései*. Társadalmi együttélés, www.tarsadalmiegyutteltes.hu/id-1tarsadalm (a letöltés ideje: 2015. január 7.)

interjúk alapján az iskolaválasztás szimbolikus motivációi: az államnyelv elsajátítása, az adott nyelven való könnyebb boldogulás, érvényesülés, az anyanyelven való boldogulás fontossága, a magyar identitás fontossága, rejtett kompenzáció, rejtett megfelelési kényszer.

A szülői döntések háttérében azonban jelen vannak az egész oktatási rendszerre, az adott iskolára vonatkozó és egyéni szinten is meghúzódó iskolai tannyelv választást befolyásoló tényezők.

2. ábra: Az iskolaválasztás szimbolikus motivációi

A 2. ábra az interjúrészteltek által meghatározott szülői motívumcsoportokat kívánta szemléltetni. A továbbiakban néhány mondatban szólunk ezekről.

Az államnyelv elsajátításának az igénye. Az egyik legmeghatározóbb szülői motívum, nagyrészt azon szülőknél dominál, akik ukrán tannyelvű iskolába írták gyerekeiket, valamint csak tömbmagyar területen élő szülőknél jellemző (Beregszász), ahol a környezeti nyelv a magyar, és az államnyelv ismerete nem megfelelő szintű. A nem megfelelő szintű államnyelvismeret valós problémaként jelenik meg a kárpátaljai magyar iskolákban, ennek számos oka ismert. Cserniczkó úgy véli: mivel a magyar tannyelvű iskolákban a többségi nyelv elsajátítása csak nyelvórákon működik, ezért hatékonysága sok esetben megkérdőjelezhető.³⁸ Az alábbi vélemények a leggyakoribbak ebben a csoportban:

- ezen a nyelven fog csak tudni érvényesülni,
- nélkülözhetetlen, hogy tudja az államnyelvet,
- legalább a családban valaki hadd tudja az ukránt,
- nincs kidolgozott rendszer, nem tudják megtanulni.

38 Erről lásd részletesen: CSERNICSKÓ István: *Megtanulunk-e ukránul? A kárpátaljai magyarok és az ukrán nyelv.* PoliPrint, Ungvár, 2012, 152.

Az adott nyelven való könnyebb boldogulás, érvényesülés. A szülők véleménye szerint az ukrán nyelv elsajátítása a többségi társadalomban való érvényesülésnek, a társadalmi mobilitásnak egyik fontos részét képezi. A szülői válaszok alapján a gyermekük számára a társadalmi érvényesülés egyik lehetséges útját jelenti. Azzal, hogy a szülők ukrán tannyelvű iskolát választanak gyerekeiknek, egyben egy más utat, más neveltetést és identitást is kijelölnek számukra. Az alábbi vélemények a leggyakoribbak ebben a csoportban:

- azt szeretném, hogy neki könnyebb legyen,
- mert így könnyebb lesz neki az életben,
- Ukrajnában csak ukrán nyelven fog elérni valamit,
- Ukrajnában van, tanuljon ukránul, így fog csak érvényesülni,
- ukrán kell, hogy ne legyen nehézsége az életben.

Rejtett kompenzáció. A szülő azoktól a kudarcélményektől szeretné megkímélni gyermekét, amelyeket ő már átélt élete során. A kudarcélmények a szülői véleményekben nagyrészt abból fakadtak, hogy nem ismerték megfelelően az államnyelvet vagy épp ukrán iskolába jártak, de nem tudtak beilleszkedni a többségi iskolába járó diákok közé. A motívumcsoport mindkét tannyelvű iskolába járó szülőknél megfigyelhető. Az alábbi vélemények a leggyakoribbak ebben a csoportban:

- mert én orosz iskolába jártam, s nekem nagyon nehéz volt,
- azokat, amik nekem problémát jelentettek, ő már fogja tudni,
- nekem nehéz volt magyar iskolában, nem tudtam kommunikálni ukránul.

Rejtett megfelelési kényszer. A motívumcsoportot azon külső tényezők jellemzik (Ukrajna oktatási rendszere, nehéz megélni az országban), amelyek hatással lehetnek a gyerekek jövőjére. A motívum a 2008–2009-es interjúkban jelenik meg leginkább. A kényszert természetesen számos egyéb tényező is befolyásolhatja, például a magyar és az államnyelv presztízse (az állam nyílt vagy burkolt kommunikációja egy adott nyelv használhatóságáról és jövőjéről). Az alábbi vélemények a leggyakoribbak ebben a csoportban:

- mert ukránul kell érettségizni,
- nagyon nehéz lesz a felvételi.

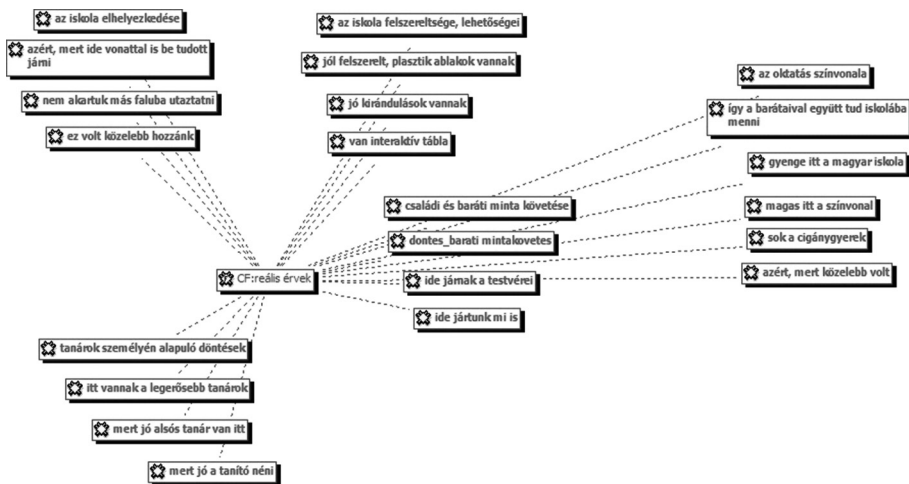
Az anyanyelven való boldogulás fontossága. A motívum a magyar tannyelvű iskolát választó szülőknél jelenik meg. Jellemzően erős, magyar identitású szülők, akik úgy vélik, hogy az anyanyelven való tanulással boldogulhat legjobban a gyermekük. Többségük homogén családból származik (kivéve Munkácsot, itt magasabb a vegyes házasságban élő szülők aránya, akik magyar tannyelvű iskolát választanak gyerekeik számára; ezt a nyelvtanulás szempontjából teszik), iskolaválasztási döntésük természetes számukra. Az alábbi vélemények a leggyakoribbak:

- anyanyelvén kell mindenképp,
- szeretném, ha továbbvinné az anyanyelvet,
- szeretném, ha ezen a nyelven boldogulna,
- csak ezen a nyelven szerezhető meg a tudás,
- saját anyanyelve nélkül elveszik a gyerek.

A magyar identitás fontossága. A tárgyalt motívumokban az előző motívumokhoz hasonlóan a szülőknél a magyar identitás egyik velejárója az anyanyelvű oktatás, az anyanyelvű kultúra továbbadása, továbbörökítése. Sorbán a kutatásai alapján úgy véli, hogy az iskola tannyelve mintegy „családi hagyományként adódik át generációról generációra”,³⁹ vagyis az iskolán keresztül újratermelődik a társadalmi státusz és a kulturális kötődések.⁴⁰ Az alábbi vélemények a leggyakoribbak:

- nekünk ez egyértelmű volt,
- szó sem esett róla, hogy orosz vagy ukrán, fontos az identitásunk,
- fontos nekünk, hogy a magyar identitás megmaradjon,
- el sem tudtunk volna mást képzelni.

Az interjúk alapján az iskolaválasztás valós/reális érvei: az iskola elhelyezkedése, az oktatás színvonala, a családi és baráti minta követése, a tanárok személyén alapuló döntések, az iskola felszereltsége, lehetőségei. A praktikus szempontok nagyon fontos szerepet játszanak az iskolaválasztásban. A lakóhely típusa, megközelíthetősége (könnyen eljutok-e az adott iskolába), az iskola felszereltsége (mennyire korszerű, van-e fűtés, vannak-e szabadidős tevékenységek) szintén fontos (különösképp a városi iskolákban). A praktikus szempontok mellett az oktatás minőségének a kérdése is hangsúlyos, ami egyrészt az oktatók felkészültségével, másrészt a magyar iskolákba járó magas arányú cigány/roma tanulók jelenlétével is összefüggést mutat.

3. ábra: Az iskolaválasztás reális érvei

39 SORBÁN Angella: „Tanuljon románul a gyermek, hogy jobban érvényesülhessen”. *Az asszimiláció természetrajzához*. Magyar Kisebbség, Kolozsvár, 2000, 21.

40 Lásd például: BOURDIEU, Pierre: *The Forms of Capital*. In: RICHARDSON, John (ed.): *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*. New York, Greenwood Press, 1986; BOURDIEU, Pierre: *Az iskolai kiválóság és a francia oktatási rendszer értékei*. In: MELEGH Csilla (szerk.): *Iskola és társadalom. Szöveggyűjtemény*. Janus Pannonius Tudományegyetem, Pécs, 1996.

Az iskolaválasztási döntések valós/reális érvei (vö. 3. ábra) tehát a következők:

Az iskola elhelyezkedése. A motívumcsoportba azok a praktikus érvek tartoznak, amelyek hatással vannak az iskolaválasztásra. Mind az ukrán, mind a magyar tanyelvű iskolát választó szülőknél megtalálható ez a tényező, de Munkácson például a cigány/roma szülőknél is jelen van. Az alábbi idézetek a leggyakoribbak:

- azért, mert közelebb volt,
- mert ide vonattal is be tudott járni,
- nem akartuk más faluba utaztatni,
- ez volt közelebb hozzánk.

Az oktatás színvonala. A kutatások keretében gyakran felbukkanó tényező a színvonal. Felmerül azonban a kérdés, hogy a szülők hogyan értékelik a színvonalat? A szakirodalom különbséget tesz színvonal és minőség között.⁴¹ Míg az előbbi külső megfelelést jelent, addig az utóbbi az iskola külső és belső igényessége iránti kíváncsiságra épül. A település etnikai aránya, a cigány/roma tanulók megléte a magyar nyelvű oktatási rendszer minőségére is hatással van, hiszen az arányok sok esetben taszítóerőként jelennek meg a szülőknél, nem beszélve arról, hogy ezen tanulói csoport magas aránya sok esetben az oktatás színvonalának a csökkenését is maga után vonja. Az alábbi idézetek a leggyakoribbak ebben a csoportban:

- magas itt a színvonal,
- gyenge itt a magyar iskola,
- sok a cigánygyerek.

Családi és baráti minta követése. A motívum mindkét szülői csoportnál egyaránt megjelenik: az iskolaválasztást sok esetben egyszerűen csak a családi hagyomány határozza meg. Ez azt jelenti, hogy a gyerek ugyanabba az iskolába jár, mint a szülei vagy a testvére. A családi minta követése mellett a kortárs csoport hatása is jelen van az iskolaválasztási tényezőknél. Egyik korábbi kutatásból például az derült ki, hogy a nem anyanyelvű képzés melletti döntést a vegyes etnikai baráti csoport léte döntötte el.⁴² Az alábbi idézetek a leggyakoribbak ebben a csoportban:

- ide járnak a testvérei,
- ide jártunk mi is,
- így a barátaival együtt tud iskolába menni.

Tanárok személyén alapuló döntések. Ez az iskolaválasztási tényező szintén mindkét szülői típusnál jelen van (ukrán és magyar tanyelvű iskolába járó gyereknél egyaránt). A tanárok felkészültsége, az oktatási anyagok megfelelő szintű átadása mind befolyásoló tényező lehet. A helyi közvéleményben, kisebb csoportokban egyre több információ kering a tanárról, ez a magyar iskolaválasztás szempontjából alakíthatja

41 Lásd: MANDEL Kinga – PAPP. Z. Attila: *A nemzeti identitás megőrzésének, megújításának intézményrendszere.* Magyar Kisebbség, Budapest, 2006, 91–111.

42 Lásd: SÉRA Magdolna: *Az iskolai tanyelv-választás szerepe a kárpátaljai magyar kisebbség jövője és megmaradása szempontjából.* In: KÖTÉL Emőke – SZARKA László (szerk.): *Határhelyzetek II. Kultúra–Oktatás–Nyelv–Politika.* Balassi Intézet Márton Áron Szakkollégium, Budapest, 2009, 241–267.

negatív vagy pozitív irányba a választást. Kárpátalján a városokban is hasonlóképp működik a folyamat. Az alábbi idézetek a leggyakoribbak ebben a csoportban:

- mert jó a tanító néni,
- itt vannak a legerősebb tanárok,
- mert jó alsós tanár van itt.

Az iskola felszereltsége, lehetőségei. A motívum szintén mindkét szülői csoportra jellemző. Az iskolák közötti versenyben, különösen városban, sokkal hangsúlyosabban szerepel az, hogy a gyerek milyen környezetben tanul. A szülők hangsúlyosabban figyelnek arra, hogy az adott iskola oktatási eszközei elég modernek-e, esetleg kínál-e valamilyen egyéb szabadidős tevékenységet a tanulók számára. Az alábbi idézetek a leggyakoribbak ebben a csoportban:

- meg vagyok elégedve, jól felszerelt, plasztik ablakok vannak,
- van interaktív tábla,
- jó kirándulások vannak,
- kimehetnek külföldre is.

Következtetések

A kárpátaljai magyar beszélőközösség jövőjének, megmaradásának egyik legfontosabb összetevője az anyanyelv, illetve a magyar identitás megőrzése, továbbadása. Az identitás meghatározásában pedig jelentős szerepe van az oktatásnak, így tehát az iskolai nevelésnek/oktatásnak.

Az iskolai tannyelv megválasztását célzó vizsgálat eredményeit összegezve, a félig strukturált interjúk elemzése alapján megállapítható, hogy a választás háttérben szimbolikus és valós (fentebb reális) okok is állnak.

Az interjúk alapján az iskolaválasztás szimbolikus motivációi a következők: az álmagyar nyelv elsajátítása, az adott nyelven való könnyebb boldogulás, érvényesülés, az anyanyelven való boldogulás fontossága, a magyar identitás fontossága, rejtett kompenzáció a szülő részéről, rejtett megfelelési kényszer.

Az interjúk alapján az iskolaválasztás valós/reális érvei pedig a következők: az iskola elhelyezkedése, az oktatás színvonala, a családi és baráti minta követése, a tanárok személyén alapuló döntések, az iskola felszereltsége, lehetőségei. A praktikus szempontok nagyon fontos szerepet játszanak az iskolaválasztásban. A lakóhely típusa, megközelíthetősége (könnyen eljutok-e az adott iskolába), az iskola felszereltsége (mennyire korszerű, van-e fűtés, vannak-e szabadidős tevékenységek) szintén fontos (különösképp a városi iskolákban). Emellett az oktatás minőségének a kérdése is hangsúlyos, ami egyrészt az oktatók felkészültségével, másrészt a magyar iskolákba járó magas arányú cigány/roma tanulók jelenlétével is összefüggést mutat.